

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij psihologije

Barbara Radan

Evolucijska objašnjenja poremećaja ličnosti

Završni rad

Mentor: Prof. dr. sc. Igor Kardum

Osijek, 2012.

SAŽETAK

Glavni je cilj ovog rada bio pregled evolucijskih objašnjenja poremećaja ličnosti. Rad sadrži određenja temeljnih konstrukata, tj. ličnosti, poremećaja ličnosti i evolucijske psihologije. Također, uključuje pregled glavnih pretpostavki evolucijskog pristupa ličnosti. Rad je fokusiran na Millonov model poremećaja ličnosti, kao jedan od najutjecajnijih u ovom području. Opisane su temeljne odrednice i konstrukti ovog modela u cjelini. Konačno, rad pruža evolucijska objašnjenja i Millonova shvaćanja paranoidne, narcisoidne, ovisne i opsesivno – kompulzivne ličnosti, koje su odabrane kao autorici rada najzanimljiviji obrasci ličnosti. Svaki od ovih poremećaja ličnosti prvo je definiran, kako bi se lakše pratilo evolucijsko objašnjenje. Zatim je pruženo objašnjenje s evolucijskog stajališta, a na kraju pregleda svakog poremećaja ličnosti pružen je kratki sažetak najrelevantnijih informacija.

KLJUČNE RIJEČI: evolucijska psihologija, ličnost, poremećaji ličnosti

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Evolucijski pristup ličnosti	2
3. Millonova evolucijska teorija poremećaja ličnosti	3
3.1. Tri polariteta	3
3.2. Neurorazvojni temelji ličnosti	5
3.3. Domene i tipovi poremećaja ličnosti	6
3.4. Evolucijska objašnjenja poremećaja ličnosti	6
3.4.1. Paranoidna ličnost	7
3.4.2. Narcisoidna ličnost	10
3.4.3. Ovisna ličnost	12
3.4.4. Opsesivno – kompulzivna ličnost	15
4. Literatura	19

1. UVOD

Tema ovog završnog rada je *„Evolucijska objašnjenja poremećaja ličnosti“*. Zadatak ovog rada je objasniti evolucijski pristup ličnosti, te pružiti evolucijska objašnjenja nekih poremećaja ličnosti. Rad je podijeljen u tri poglavlja. U uvodu se pojašnjava zadatak rada i osnovni konstrukti kojima se rad bavi: ličnost, poremećaji ličnosti i evolucijska psihologija. Zatim se, u drugom poglavlju, objašnjavaju temeljne pretpostavke evolucijskog pristupa ličnosti, glavni motivi i ciljevi prema kojima ljudi usmjeravaju svoje ponašanje, te prednosti ovog pristupa ličnosti. U trećem poglavlju sadržan je pregled Millonove evolucijske teorije poremećaja ličnosti, opisuju se tri polariteta ove teorije i s njima povezani stadiji neuropsihološkog razvoja, te domene i tipovi poremećaja ličnosti. Konačno, ovo poglavlje sadrži objašnjenja paranoidne, narcisoidne, ovisne i opsesivno – kompulzivne ličnosti iz evolucijske perspektive.

Riječ *„ličnost“* (lat. *persona*) prvotno je označavala masku koju su nosili dramski glumci u staroj Grčkoj. Kasnije se ovaj naziv počeo koristiti kako bi se označila ne samo maska, nego i glumac ispod nje (Fulgosi, 1997). Larsen i Buss (2008, str. 4) definiraju ličnost kao *„skup psihičkih osobina i mehanizama unutar pojedinca koji su organizirani i relativno trajni, te utječu na interakcije i adaptacije pojedinca na intrapsihičku, fizičku i socijalnu okolinu“*.

Poremećaji ličnosti su nefleksibilni i trajni obrasci ponašanja i doživljavanja. Značajan su izvor stresa te poremećenog socijalnog i profesionalnog funkcioniranja, a devijantni su u odnosu na kulturalna očekivanja (Davison i Neale, 1999). Odražavaju razlike među ljudima u ranjivosti psihičkog imunološkog sustava, tj. može se reći da predstavljaju oštećenja u trajnom obrascu doživljavanja psihičkih stresora te slabosti u pokušaju da se s njima izađe na kraj (Millon i Grossman, 2010). Za razvoj abnormalne ličnosti važan je način na koji se osoba suočava sa stresom. Ukoliko ona to čini na prilagođen i fleksibilan način, koristeći raznolike strategije, može se reći da osoba ima normalnu ličnost. Kada osoba na stres reagira neprilagođeno, koristeći uvijek iste ili vrlo slične strategije, koje vode neuspjehu i povećanju stresa, može se reći da ima neprilagođen ili patološki obrazac ličnosti (Millon i Grossman, 2010). Da bi se moglo govoriti o poremećaju ličnosti, moraju biti zadovoljeni određeni kriteriji: ponašanje treba biti patološko, tj. odstupajuće od očekivanog; pervazivno, tj. uočljivo u različitim situacijama i perzistirajuće, tj. često prisutno. Poremećaji ličnosti dijele se na dramatične, anksiozne i ekscentrične. U anksiozne poremećaje ličnosti ubrajaju se ovisni, opsesivno – kompulzivni i izbjegavajući poremećaj; u ekscentrične pripadaju shizoidni, shizotipni i paranoidni; dok se u dramatične ubrajaju narcisoidni, histrionski, granični i antisocijalni poremećaj ličnosti (Begić, 2011).

Evolucijska psihologija je pristup razumijevanju ljudskog ponašanja koji se temelji na spoznajama i načelima evolucijske biologije, neuroznanosti, kognitivnih znanosti i psihologije, a proučava univerzalne mehanizme ponašanja i doživljavanja pomoću rekonstrukcije problema i načina njihova rješavanja kod čovjekovih predaka (Petz i Kolesarić, 2005). Jedna od glavnih pretpostavki je da su se specifični kognitivni mehanizmi koji osiguravaju prilagodbu razvijali procesom prirodne selekcije u susretu sa specifičnim okolinskim izazovima (Kardum, 2004). Naime, ljudski psihički procesi se, baš kao i fiziološki mehanizmi i anatomske strukture, smatraju adaptacijama koje su nastale prirodnom selekcijom. Te su adaptacije komponente živčanog sustava čija je zadaća obrada informacija, tj. pretpostavlja se da su probleme preživljavanja i reprodukcije naši preci rješavali obradom informacija (Kardum, 2004).

2. EVOLUCIJSKI PRISTUP LIČNOSTI

Millon i Grossman (2010) smatraju da postoje dva usporedna evolucijska procesa – jedan se odvija u okviru života organizma, a drugi u okviru života vrste. U filogenezi se, napretkom prilagodbe, mijenja stvaran broj gena, a u ontogenezi se, tijekom prilagodbe, mijenja važnost osobina utemeljenih na genima. Naime, svaka vrsta ima ograničenu količinu gena iz kojih se razvijaju osobine, a čija se učestalost s vremenom mijenja s obzirom na njihovu adaptivnost za preživljavanje i reprodukciju. Isto tako, pojedinačni organizmi imaju ograničen podskup gena svoje vrste i mogućnosti za razvoj određenih osobina, koje se također mijenjaju s vremenom, kroz interakciju organizma i okoline. Ovaj skup osobina koje pridonose preživljavanju i reprodukciji naziva se „složenim prilagodbama” i smatraju se biološkim ekvivalentima stilova i struktura ličnosti (Millon i Grossman, 2010).

Kad je riječ o ljudskom umu, evolucijska psihologija smatra ga skupom preprogramiranih i specijaliziranih mentalnih modula, koji su tijekom evolucijske povijesti bili uspješni u rješavanju adaptivnih problema, što im je omogućilo da evoluiraju (Kardum, 2004). Ti su moduli zapravo mehanizmi za procesiranje informacija, koji funkcioniraju po specifičnim pravilima kada se susretnu sa specifičnim okolinskim informacijama. Nasljedni su, funkcioniraju automatski, brzo i to uglavnom izvan granica svjesnog. Ipak, nisu sve psihološke karakteristike ljudi adaptacije, jer evolucija uvijek, uz adaptacije, dovodi i do razvoja usputnih produkata i slučajnih efekata.

Evolucijska teorija omogućuje identifikaciju konačnih ciljeva koje ljudi žele postići i prema kojima usmjeravaju svoje ponašanje. Tri važne klase glavnih motiva su: opstanak, reprodukcija i gensko ulaganje. Za psihologiju ličnosti su važni motivi vezani uz socijalnu interakciju, a najvažnijim se smatra rješavanje problema izbora spolnog partnera (Kardum, 2004). Iako postoje razlike u načinu na koji ljudi oblikuju svoje ciljeve i ulažu trud u njihovo ostvarivanje, evolucijska teorija pretpostavlja da postoje strukture specifične za vrstu koje su vezane za ciljeve, ali i za način njihovog ostvarenja. Ličnost bi trebala biti vrlo konzistentna na razini psiholoških mehanizama i diskriminativna na razini iskazanog ponašanja (Buss, 1991). Prema evolucijskoj psihologiji, ljudsko je ponašanje djelomično usmjereno prema rješavanju problema vezanih uz preživljavanje, rast i zadržavanje organizmičkog integriteta. Jedna od važnih hipoteza evolucijskog pristupa ličnosti je da su ljudi razvili psihološke mehanizme koji su osjetljivi na individualne razlike relevantne za odgovaranje na važna adaptivna pitanja, kao npr. o tome tko je visoko, a tko nisko u socijalnoj hijerarhiji; tko posjeduje resurse koji osobi trebaju; tko bi joj mogao naštetiti; itd. (Buss, 1997).

Za teoriju ličnosti važni su i evolucijski koncepti adaptacije i prilagodbe, koji se odnose na sposobnost učinkovitog suočavanja s raznim zahtjevima svakodnevnog života. Evolucijsko stajalište pretpostavlja da je prilagodba koju karakteriziraju agresivne i impulzivne strategije neprikladna (Buss, 1997).

Glavna je prednost evolucijskog pristupa ličnosti činjenica da omogućuje integraciju individualnih razlika i velikih teorija ličnosti. Također, pruža okvir za integraciju različitih pristupa unutar psihologije ličnosti (Buss, 1997).

3. MILLONOVA EVOLUCIJSKA TEORIJA POREMEĆAJA LIČNOSTI

3.1. Tri polariteta

Millonov evolucijski model sastoji se od četiri dimenzije koje energiziraju, motiviraju i usmjeravaju ponašanje, a u kojima se mogu primijeniti evolucijski principi. To su: postojanje, prilagodba, ponavljanje i procesi apstrakcije. Prve tri dimenzije važne su za poremećaje ličnosti, dok je četvrta manje važna i odnosi se na razvoj kompetencija koje omogućuju planiranje i donošenje razumnih odluka (Millon, Grossman, Millon, Meagher i Ramnath, 2004). Ove tri dimenzije povezane su s tri para polariteta ili kontinuuma, koji omogućuju opisivanje pojedinih

prototipova ličnosti. Svaki prototip ličnosti može biti neutralan, snažan ili slab na svakom elementu svakog polariteta (Choca, 1999).

Prvi je kontinuum „ugoda – bol“, tj. dimenzija postojanja koja obuhvaća unapređenje i očuvanje života. Naime, glavna je zadaća svakog organizma preživljavanje, koje uključuje dvije povezane strategije. Težnja za unapređenjem života vodi poboljšanju kvalitete života i sposobnosti preživljavanja, što bi trebalo osigurati prenošenje vlastitih gena na sljedeće generacije. Težnja za očuvanjem života odnosi se na izbjegavanje onog što ugrožava preživljavanje. Naime, ljudi izbjegavaju neugodne, a traže ugodne doživljaje i emocije. To se događa zato jer su događaji koji se smatraju bolnima povezani sa smrću ili ozljedama, dok su oni koji se smatraju ugodnima povezani s preživljavanjem (npr. seksualnost) (Millon i sur., 2004). Ovdje trebaju biti zadovoljena dva kriterija normalnosti: očuvanje života (izbjegavanje opasnosti i prijetnje) i unapređivanje života (traženje nagrađujućih iskustava) (Millon i Grossman, 2010). Neki se pojedinci nalaze u sukobu u vezi ova dva egzistencijalna cilja (sadistička ličnost), dok drugi pokazuju deficit u ostvarivanju tih ciljeva (shizoidna ličnost) (Millon i sur., 2004).

Drugi je kontinuum „pasivno – aktivno“, tj. dimenzija prilagodbe, koja uključuje ekološku prilagodbu i ekološku modifikaciju i odnosi se na načine prilagodbe na okolinu. Pasivni organizmi nastoje se prilagoditi okolini, dok aktivni nastoje okolinu prilagoditi sebi, tj. svojim potrebama. I pasivan i aktivan način su učinkoviti u očuvanju života (Millon i sur., 2004). I ovdje postoje dva kriterija normalnosti među kojima treba pronaći ravnotežu, a to su: ekološka prilagodba ili podnošenje stvarnosti i ekološka modifikacija ili upravljanje vlastitom okolinom. Iz nezadovoljenog prvog kriterija proizlaze određeni obrasci abnormalne ličnosti (Millon i Grossman, 2010).

Treći je kontinuum „ja – drugi“, tj. dimenzija ponavljanja koja obuhvaća reproduktivno razmnožavanje i reproduktivnu njegu. Ovaj kontinuum predstavlja dualnost želja za zadovoljavanjem vlastitih interesa i želja za odgojem i brigom o drugima. Brojne vrste imaju mnogo potomaka koji se brinu sami za sebe, što predstavlja mušku strategiju (r- strategija), dok druge imaju malo potomaka kojima se skrb pruža do odrasle dobi, što predstavlja žensku strategiju (K-strategija) (Millon i sur., 2004). Ovaj kontinuum prikazuje dvije suprotnosti: maksimalno iskorištavanje reproduktivnog razmnožavanja (strategija „ja - muško“) i maksimalno iskorištavanje reproduktivnog njegovanja (strategija „drugi - žensko“) (Millon i Grossman, 2010). I ovdje postoje dva kriterija normalnosti među kojima treba pronaći ravnotežu, a to su: reproduktivna njega ili konstruktivno voljenje drugih i reproduktivno razmnožavanje (individuacija i samoostvarenje). Neuspjeh u zadovoljavanju prvog kriterija dovodi do određenih

obrazaca abnormalne ličnosti (Millon i Grossman, 2010). Poremećaji koji se javljaju zbog konflikta u ovoj fazi su kompulzivna i negativistička (pasivno – agresivna) ličnost (Millon i sur., 2004).

Kod poremećaja ličnosti, tri polariteta neuravnotežena su na različite načine. Konfiguracija i smjer neuravnoteženosti opisuju patološke karakteristike specifičnog poremećaja ličnosti. Na primjer, izbjegavajuća, shizoidne i depresivne ličnosti pokazuju deficit ugode, a mazohistička i sadistička ličnost pokazuju obrnute polaritete bol – uroda (Dorr, 1999). U Tablici 1 nalazi se prikaz temeljnih obrazaca ličnosti s obzirom na tri polariteta Millonove teorije.

Tablica 1

Osam temeljnih obrazaca ličnosti s obzirom na tri polariteta Millonove teorije (aktivno – pasivno, bol – uroda i ja – drugi).

AKTIVNO			
JA		DRUGI	
BOL	UGODA	UGODA	BOL
Izbjegavajuća	Antisocijalna Pasivno - agresivna	Histrionska	
PASIVNO			
JA		DRUGI	
BOL	UGODA	UGODA	BOL
Shizoidna	Narcisoidna Opsesivno - kompulzivna	Ovisna	

Bilješka. Prilagođeno iz Widiger, T. A. (1999). Millon's dimensional polarities. *Journal of personality assessment*, 72 (3), 365-389.

3.2. Neurorazvojni temelji ličnosti

Millon je povezoao polaritete svoje evolucijske teorije (filogenetske faze) sa stadijima neuropsihološkog razvoja (ontogenetski stadiji), koji su jednako važni za evoluciju (Davis, 1999). Prvi stadij neuropsihološkog naziva se „senzorno - privrženost“, koji obuhvaća prvu godinu života. Ovdje dominiraju senzorni procesi i funkcije koji su temelj kasnijeg razvoja, a omogućuju djetetu da razlikuje bolne od ugodnih objekata. Također, dijete razvija privrženost prema osobi koja će zadovoljiti njegove potrebe i osigurati mu ugodna iskustva, bez koje ne bi

moglo preživjeti. Drugi je stadij „senzomotorno - autonomija“, u kojem dijete uči aktivan ili pasivan način prilagodbe, tj. uči preuzeti inicijativu u oblikovanju okoline ili prihvatiti stvari onakvima kakve jesu. Treći je stadij „intrakortikalno – reproduktivni identitet“, koji obuhvaća razdoblje između 11 i 15 godine, a obilježen je hormonalnim promjenama koji utječu na psihičko stanje, te razvojem seksualnih i rodni obilježja, iz kojih se razvijaju r-strategija i K-strategija. Te se strategije odražavaju kao orijentacija prema sebi ili drugima (Millon i sur., 2004).

3.3. Domene i tipovi poremećaja ličnosti

Prema Millonovom shvaćanju, normalna i abnormalna ličnost nalaze se na jednom kontinuumu, na kojem nema jasnog razgraničenja. Iz ovog modela poremećaja ličnosti proizlaze i normalni stilovi i dimenzije ličnosti. Glavna razlika između normalne i abnormalne ličnosti je u tome što normalne osobe pokazuju adaptivnu fleksibilnost u reagiranju na okolinu, dok osobe s poremećajem ličnosti pokazuju maladaptivna i rigidna ponašanja (Strack, 1999).

Prema evolucijskoj teoriji, ličnost se očituje na osam domena, četiri strukturalne i četiri funkcionalne. Funkcionalne domene su: ponašanja koja odražavaju osobine ličnosti ili izraženo ponašanje, interpersonalno ponašanje, kognitivni stil i regulatorni mehanizmi. Strukturalne domene su: slika o sebi, reprezentacije objekata, morfološka organizacija i raspoloženje – temperament (Millon i sur., 2004).

Sljedeći su poremećaji ličnosti koje identificira Millon: shizoidna, izbjegavajuća, depresivna, ovisna, histrionska, narcisoidna, antisocijalna, opsesivno – kompulzivna, sadistička, negativistička, mazohistička, shizotipna, paranoidna i granična ličnost (Davis, 1999).

3.4. Evolucijska objašnjenja poremećaja ličnosti

Kao što je već rečeno, važnost evolucijskog modela u objašnjavanju poremećaja ličnosti proizlazi iz njegove integrativnosti. Naime, različiti pristupi (kognitivni, psihodinamski, biološki) obuhvaćaju samo dio cjelokupne ličnosti i na ličnost gledaju samo iz jedne perspektive, dok se evolucijski model odnosi na ličnost u cjelini i uzima u obzir cjelokupnu „matricu“ osobe (Millon i sur., 2004). Kao obrasce ličnosti čija su evolucijska objašnjenja najzanimljivija, odabrane su: paranoidna, narcisoidna, ovisna i opsesivno – kompulzivna ličnost.

3.4.1. *Paranoidna ličnost*

Paranoidna ličnost sumnjičava je prema ljudima i često je hostilna, srdita, ljubomorna te dovodi u pitanje vjernost svog partnera. Vrlo je tajnovita i stalno u potrazi za znakovima iskorištavanja i prevare jer očekuje da će ju drugi iskorištavati ili loše tretirati. Sklona je prigovaranju, okrivljavanju drugih za svoje pogreške i nesprijetna povjeriti se drugima te stalno propituje njihovu odanost. Često iščitava skrivene poruke u svakodnevnim događajima (Davison i Neale, 1999). Iako je normalno da kod ljudi ponekad dođe do nepovjerenja u druge, npr. ukoliko su životne situacije ugrožavajuće, ekstremno i stalno nepovjerenje je maladaptivno (Millon i sur., 2004).

Prema evolucionom modelu, paranoidne osobine su svojevrsni detektori opasnosti, koji odražavaju strah od napada ili prijetnje. Paranoidne osobe su trajno mobilizirane za borbu ili bijeg, javlja se hipervigilnost pažnje i stalno preispitivanje očitog. Ove su osobine povezane s prijetnjama opstanka, ali i s perceptivnim pitanjem što je stvarno, a što ne. Naime, ukoliko postoji nejasna prijetnja koja je na samoj granici percepcije, tada je potencijal za paranoidni strah bazičan za evoluciju koja pretpostavlja postojanje predatora, tj. prijetnje. Dakle, paranoidni strah može se shvatiti kao poremećaj koji se javlja zbog pretjerano aktivnih detektora opasnosti (Millon i sur., 2004). Najčešći simptom kod paranoidnih osoba su deluzije, uvjerenja i zamisli koje su otporne na argumente protiv njih (Krizmanić, 2005). Naime, paranoidne osobe pogrešno atribuiraju nepoznate podražaje, što još više pojačava strah. Na primjer, one u običnom šumu vjetra mogu čuti skrivene prijetnje. Ipak, ukoliko su paranoidne osobine umjereno izražene, od velike su koristi za preživljavanje jer omogućuju organizmima da pobjegnu i razmnože se. Stoga bi svi članovi neke vrste, koja je suočena s prijetnjom, trebali posjedovati nisku razinu paranoidnog potencijala, koji je evoluirao prirodnom selekcijom jer je omogućavao preživljavanje. Taj bi se potencijal, u slučaju objektivne prijetnje, mogao pretvoriti u paranoidna stanja. Ipak, pojedini članovi te vrste razvit će veći paranoidni potencijal kroz prirodne procese rekombinacije, a to su zapravo prirodno paranoidne osobe koje pokazuju visoku pobuđenost i sumnjičavost (Millon i sur., 2004).

Nekoliko je oblika paranoidne ličnosti čija obilježja predstavljaju kombinaciju s drugim ličnostima. Fanatična paranoidna ličnost, koja dijeli osobine s narcisoidnom ličnosti, najčešće je imala pretjerano popustljive roditelje, koji su ju često precjenjivali. Zato ovakve osobe nauče da je samo njihovo postojanje dovoljno da vjeruju u sebe i nemaju dovoljno razvijen osjećaj odgovornosti, pa ne mogu naučiti kako dijeliti, surađivati ili razmišljati o interesima drugih.

Kako ih roditelji nisu ograničavali, mašta im je toliko bujna da im omogućuje da stvore nerealne slike o svojoj moći i postignućima. Ukoliko se nađu izvan zaštitničkog obiteljskog okruženja, bježe od objektivne realnosti jer su njihove iluzije svemoći i usmjerenost na sebe dovedeni u pitanje. To vodi uništavanju njihove slike o vlastitoj istaknutosti i perfekcionizmu, a umjesto da se suoče sa stvarnošću ili razviju kompetencije koje bi opravdale njihovo vlastito samopoštovanje, okreću se fantazijama kako bi racionalizirale svoje nedostatke u imaginarnim gratifikacijama, a tako postaju sve udaljenije od drugih (Millon i sur., 2004).

Neprijateljska paranoidna ličnost dijeli osobine sa sadističkom ličnosti i često ima povijest roditeljskog neprijateljstva i zlostavljanja. Ipak, na roditeljsku agresiju ne reaguju razvojem agresije, nego se javlja osjećaj da se s njima treba natjecati. Zbog uvjerenja u vlastitu moć i nepovjerenja prema drugima, odbacuju roditeljsku kontrolu i zamjenjuju ju vlastitom. Ove se osobe suprotstavljaju roditeljskom autoritetu, imaju nisku unutarnju kontrolu i često ne mogu naučiti kako suzdržati impulse ili izbjeći iskušenja. Orijeantirani su k moći, pokazuju nepovjerenje prema drugima i zastrašujuća ponašanja. Ipak, shvaćaju da njihov trud da frustriraju i nadmudre druge samo potiče druge da im zadaju oštre kazne, pa odmazdu počinju tražiti kroz fantazije, a ne izravnim djelovanjem (Millon i sur., 2004).

Tvrdoglava paranoidna ličnost dijeli osobine s kompulzivnom i najbliže je normalnom društvenom funkcioniranju od svih paranoidnih ličnosti. Roditelji ovih osoba često su bili pretjerano kontrolirajući i strogo su ih kažnjavali, što je dovelo do toga da su nastojale zadovoljiti roditeljske zahtjeve i izbjeći pogreške. Ove su se osobe oblikovale prema autoritarnim figurama i napustile vlastitu neovisnost kako bi slijedile pravila s najvećom preciznošću, a to je dovelo do nedostatka spontanosti i inicijative, nesposobnosti za istinske odnose i straha od nepoznatog. Sigurnost traže kroz pokoravanje i pristojnost, ali ju često ne pronalaze. Anticipaciju kazne za vlastito nekonformirajuće ponašanje i osjećaj da trebaju biti kažnjene projiciraju na druge, koje vide kao hostile progonitelje (Millon i sur., 2004).

Mrzovoljna paranoidna ličnost dijeli osobine s negativističkom ličnosti, ambivalentna je, nezadovoljna i iritabilna. Ove osobe imaju osjećaj da su iskorištavane i sklone su percipirati postignuća drugih kao nezaslužena. Kako se njihovo nezadovoljstvo nakuplja, tako se fantazije šire i pretvaraju u iracionalnu ljubomoru, te počinju iskazivati otvoren bijes i hostilnost. Iako imaju potrebu za drugima, poriču ju i projiciraju tako što uobičajena ponašanja drugih interpretiraju kao ljubavne geste (Millon i sur., 2004).

Izolirana paranoidna ličnost dijeli osobine s izbjegavajućom ličnosti i najizoliranija je od svih paranoidnih ličnosti. Ove osobe sklone su povlačenju i izolaciji kako bi svele socijalne

kontakte na najmanju moguću mjeru, no često svoje osjećaje okreću prema sebi i nameću si oštre osude i kazne, što može rezultirati samoozljeđivanjem, pokušajima suicida ili brutalnim napadima na druge (Millon i sur., 2004).

Općenito, paranoidne ličnosti sklone su razvoju trajnih sustava uvjerenja u kojima je svijet još više izdajnički nego što zaista je. Također, kako su suočene s gubitkom eksternog odobravanja i moći, okreću se unutarnjim izvorima podrške tako što stvaraju sliku o sebi, u kojoj se vide boljima nego što jesu, a koja nastaje pomoću snažnih fantazija. Kronično su napete, sumnjičave i boje se da će biti osramočene ili ponižene, a fantazije im služe kao strategija suočavanja s vlastitom neadekvatnošću. Nisu sklone povjeravanju drugima jer se boje da će ono što im kažu biti upotrebljeno protiv njih. Na nesvjesnoj razini shvaćaju svoju neadekvatnost i nedostatke, ali pomoću reaktivne formacije i projekcije takve brige pretvaraju u iluzije snage. Iako su paranoidne ličnosti često hladne prema drugima, sposobne su za veze s odanim osobama koje dijele njihove vrijednosti. Obično su bile izložene zlostavljanju tijekom djetinjstva, izbjegavaju nježne emocije koje su odraz slabosti i projiciraju svoje agresivne impulse na druge osobe, koje postaju njihovi progonitelji. S obzirom na to da su progonjene, paranoidne osobe smatraju da se cijeli svijet sastoji od psihopata i uvjereni su da su ostavljene same protiv svih ostalih. Najčešće su kao djeca bile napadane neovisno o svom ponašanju, zbog čega je sadržaj njihovog superega toliko okrutan da svaki nepoželjan aspekt vlastite ličnosti mora biti izbačen van, projiciran na druge i zamijenjen nevinom slikom o sebi. Odvajaju se od drugih kako bi obranile svoju autonomiju, razdražljive su i sklone sukobima te sve informacije tumače u skladu sa svojim persekutornim idejama (Millon i sur., 2004).

Paranoidna ličnost javlja se u komorbiditetu s određenim poremećajima i stanjima. Najčešće se uz paranoidnu ličnost javlja deluzijski poremećaj, kod kojeg se javlja jedno ili više pogrešnih uvjerenja. Također, česti su i anksiozni poremećaji, uključujući panični napad, opsesivno – kompulzivni poremećaj i generalizirani anksiozni poremećaj. Javljaju se i poremećaji raspoloženja, pogotovo depresija. Čest je i somatizacijski poremećaj, kod kojeg se osoba žali na brojne tjelesne tegobe, koje nemaju vidljiv tjelesni uzrok, a može predstavljati način da se osoba oslobodi srama zbog nemogućnosti da se učinkovito poveže s drugima. Naime, ukoliko je osoba fizički spriječena, ne može se ni očekivati od nje da razvije odnose s drugima. Paranoidne ličnosti sklone su zloupotrebi opojnih sredstava, uključujući alkohol, kokain i amfetamine, a to im pomaže da se oslobode anksioznosti, no može dovesti i do oslobađanja agresije (Millon i sur., 2004).

Zaključno, paranoidni prototip ličnosti iskazuje disfunkcionalni, neovisni stil, koji karakteriziraju obrambenost prema anticipiranoj kritici, nepovjerenje prema drugima, iritabilnost i percepcija bijesa kod drugih osoba te strah od gubitka neovisnosti, zbog čega ove osobe postaju otporne na vanjsku kontrolu i utjecaje (Davis, 1999).

Tablica 2

Osam domena paranoidne ličnosti.

FUNKCIONALNE DOMENE		STRUKTURALNE DOMENE	
IZRAŽENO PONAŠANJE	Obrambeno, napeto	SLIKA O SEBI	Nepovrediv, izoliran, nepovjerljiv
INTERPERSONALNO PONAŠANJE	Provokativno, preokupacija odanošću i skrivenim motivima	REPREZENTACIJE OBJEKATA	Nepromjenjive, fiksirane
KOGNITIVNI STIL	Sumnjičav, ciničan, nepovjerljiv	MORFOLOŠKA ORGANIZACIJA	Neelastična, rigidna
REGULATORNI MEHANIZMI	Projekcija, neželjene osobine i motive atribuiraju drugima	RASPOLOŽENJE - TEMPERAMENT	Razdražljivo, hladno, bez smisla za humor, obrambeno

Bilješka. Prilagođeno iz Millon i sur. (2004). *Personality disorders in modern life* (2nd edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

3.4.2. Narcisoidna ličnost

Narcisoidna ličnost vrlo je egocentrična i sebična, s grandioznim vjerovanjima o vlastitim sposobnostima, postignućima i jedinstvenosti. Ima beskrajnu potrebu za pažnjom i pohvalama od drugih te njihovim obožavanjem. Sklona je iskorištavanju drugih kako bi ostvarila vlastite ciljeve i uvjeren je da joj drugi trebaju stalno raditi usluge koje ne mora vratiti. Interpersonalni odnosi ovih osoba su poremećeni zbog zavisti, osjećaja odabranosti, te nedostatka suosjećanja (Davison i Neale, 1999). Karakterizira ih iznimna arogancija, vjerovanje da imaju nenadmašnu inteligenciju i degradacija drugih, „običnih smrtnika“. Unutar normalnog raspona, narcisoidne se osobine ponekad i potiču jer omogućuju napredak u kapitalističkom društvu. Ipak, na razini poremećaja ličnosti, samopouzdanje i asertivnost pretvaraju se u grandiozno samopoštovanje, nepoštovanje drugih i bahatost (Millon i sur., 2004).

Nekoliko je podtipova narcisoidne ličnosti koji dijele osobine s drugim ličnostima. Neprincipijelna narcisoidna ličnost dijeli osobine sa sadističkom ličnosti. Zaljubljava narcisoidna

ličnost je okupirana zavođenjem brojnih partnera. Kompenzacijska narcisoidna ličnost dijeli elemente s negativističkom ličnosti, a elitistička je puna agresivnog samopouzdanja (Millon i sur., 2004).

Prema evolucijskoj teoriji, narcisoidna ličnost je pasivno orijentirana prema sebi. Kako bi došle do gratifikacije, ove se osobe okreću sebi i nemaju potrebu za davanjem i primanjem nužnim za život u zajednici. Skrbnici često precjenjuju vrijednost buduće narcisoidne osobe tako što joj pružaju bezuvjetnu pažnju i pohvale, zbog čega narcisoidne osobe ne uspijevaju razviti motivaciju i vještine koje su inače potrebne da bi se postigle takve nagrade. Uvjerene su da im se drugi trebaju diviti zbog same njihove pojave i precjenjuju se neovisno o svojim realnim postignućima. Roditeljsko se precjenjivanje smatra ključnim činiteljem u razvoju narcisoidnih obrazaca jer se svako, i najmanje postignuće djeteta, vrednuje toliko da mu daje lažni dojam o vlastitoj iznimnoj vrijednosti. Kad bi ekstremno samopouzdanje koje dijete razvija bilo zaslužno, ne bi bilo negativno, no kod narcisoidnih osoba postoji veliki raskorak između djetetovih stvarnih kompetencija i njegova dojma o vlastitoj kompetentnosti. Također, roditelji ohrabruju dijete da mašta i ponaša se bez kontrole i discipline. Kako nije ograničeno roditeljskom disciplinom, dijete može doživjeti neuspjeh u razvoju unutarnjih mehanizama regulacije koji bi trebali osiguravati samokontrolu i socijalnu odgovornost. Ponekad se narcisoidna ličnost može razviti i kao posljedica rane depriviranosti, roditeljskog zanemarivanja i nezainteresiranosti. Dakle, dva su puta prema narcisoidnoj ličnosti – pretjerano popuštajući ili pretjerano autoritarni i zanemarujući roditeljski stil (Millon i sur., 2004).

Općenito, narcisoidne ličnosti uživaju biti u centru pažnje i stalno traže pažnju drugih, a psihodinamski teoretičari smatraju da je to način na koji prikrivaju osjećaj inferiornosti. Nastoje izbjeći potrebu za povezivanjem i odnosima jer mogu dovesti do ovisnosti, koja predstavlja slabost. Smatraju da su iznad pravila i zakona, a samo se drugi moraju pokoravati njihovim pravilima. Pasivno iskorištavaju druge radi svoje koristi i često nisu posve svjesne da je to relevantno. Dakle, ne iskorištavaju druge planirano i svjesno, nego zaista vjeruju da su toliko iznimne da im drugi ljudi duguju (Millon i sur., 2004).

Narcisoidna se ličnost najčešće javlja u komorbiditetu s određenim anksioznim poremećajima, uključujući socijalne fobije i opsesivno – kompulzivni poremećaj. Iako su otporne na depresivne poremećaje, mogu se javiti blagi depresivni simptomi. Često se u srednjoj i kasnoj odrasloj dobi suočavaju s očajem jer shvaćaju da im je cijeli život bio lažan, što navodi neke da pokušaju ili počine suicid. Čest je i deluzijski poremećaj, kao način zaštite iluzije o vlastitoj grandioznosti kroz persekutorne deluzije, kao npr. da su se drugi udružili kako bi im

oduzeli njihovu superiornost. Sklone su zloupotrebi opojnih sredstava, što im pomaže da smanje svijest o događajima koji ugrožavaju njihov osjećaj vlastite vrijednosti, otklone sumnje u sebe i bolne osjećaje inferiornosti (Millon i sur., 2004).

Zaključno, narcisoidni prototip ličnosti iskazuje pasivno – neovisni stil, koji se odražava u egoističnoj usmjerenosti na sebe, precjenjivanju vlastite vrijednosti i očekivanju pozitivnih posljedica bez uloženog truda. Smatraju da drugi trebaju prepoznati njihovu posebnost, što im pomaže da održe samopouzdanje (Davis, 1999).

Tablica 3

Osam domena narcisoidne ličnosti.

FUNKCIONALNE DOMENE		STRUKTURALNE DOMENE	
IZRAŽENO PONAŠANJE	Bahato, arogantno, izrugivanje socijalnim pravilima	SLIKA O SEBI	Divljenje, uvjerenje da su posebni, visok osjećaj vlastite vrijednosti
INTERPERSONALNO PONAŠANJE	Iskorištavanje, bezosjećajnost, očekuju usluge od drugih	REPREZENTACIJE OBJEKATA	Izmišljanje, iluzije i mijenjanje sjećanja na prošle odnose
KOGNITIVNI STIL	Ekspanzivnost, pretjerano maštanje	MORFOLOŠKA ORGANIZACIJA	Patvorena, u unutrašnjosti osobe svijet je idealan
REGULATORNI MEHANIZMI	Racionalizacija, pronalaženje opravdanja za usmjerenost na sebe	RASPOLOŽENJE - TEMPERAMENT	Bezbričnost, smirenost, optimističnost

Bilješka. Prilagođeno iz Millon i sur. (2004). *Personality disorders in modern life* (2nd edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

3.4.3. Ovisna ličnost

Ovisna ličnost ne oslanja se sama na sebe i nema samopouzdanja. Pasivno prepušta partneru da preuzme odgovornost u odlučivanju. Boji se da će izgubiti podršku pa se slaže s drugima i kad zna da oni nisu u pravu. Teško joj je započeti neku vlastitu aktivnost, često se boji da će biti ostavljena da se sama brine o sebi i nelagodno joj je kad je sama. Svoje potrebe podređuje drugima kako bi zadržala odnos s njima, a ukoliko dođe do prekida bliskog odnosa, odmah traži novi. Dijagnoza ovog poremećaja u DSM-IV uključuje dvije skupine simptoma - prvi su oni koji opisuju ovisno ponašanje, a drugi se odnose na probleme vezanja uz nekoga (Davison i Neale, 1999).

Ovisne ličnosti organiziraju svoj život tako da si osiguraju konstantnu njegu i skrb iz okoline. Ponizne su, poslušne i rade mnoge stvari za osobe o kojima ovise kako bi zadržale njihovu njegu i skrb. U životu traže svog heroja, koji će ih štititi od bilo kakve opasnosti i kompetitivnih borbi. Kada pronađu takvu osobu, punu razumijevanja i brige, ovisne ličnosti mogu normalno funkcionirati i postati socijalne i tople. Unutar normalnog raspona, postoji nekoliko varijacija ovisne ličnosti, koje su sposobne za bezuvjetnu ljubav i iskrenu empatiju. Tako na primjer privrženi tip ovisne ličnosti brige drugih stavlja ispred svojih. Nekoliko je patoloških oblika ovisne ličnosti, koji dijele osobine s drugim poremećajima ličnosti. Uznemirena ovisna ličnost dijeli osobine s izbjegavajućom; prilagodljiva ovisna ličnost dijeli osobine s histrionskom; nezrela nikad ne razvije potrebne vještine i sposobnosti; neuspješna dijeli osobine sa shizoidnom; dok je nesebična idealistična i potpuno se identificira s onim tko o njoj brine (Millon i sur., 2004).

Prema evolucijskoj teoriji, ovisna ličnost pripada u interpersonalno neuravnotežene stilove ličnosti i predstavlja pasivno – ovisni uzorak. Pasivnost se odnosi na način prilagodbe na okolinu, tj. uzimanje onog što okolina nudi bez pokušaja aktivnog mijenjanja okoline. Ovisne ličnosti smišljeno potkopavaju vlastite kompetencije kako bi i dalje ostale ovisne o drugima. Naime, ukoliko bi razvile potrebne vještine, to bi bio argument da postanu nezavisne. Smatraju da su nesposobne, zbog čega i traže nekog tko će im pomoći da prežive u ovom neprijateljskom svijetu. Karakterizira ih nevinost i ljupkost, čija je svrha vezivanje skrbnika za sebe. Ovisni obrazac sam po sebi nikada nije naslijeđen, ali postoje genetske predispozicije za razvoj ovisne ličnosti. Sva se djeca rađaju u stanju bespomoćnosti i ovise o svojim skrbnicima, koji im trebaju osigurati njegu i zaštitu. Tijekom prvih mjeseci života, dijete počinje razvijati privrženost prema objektima koje povezuje s ugodom i potkrepljenjem. Ipak, ukoliko je ta privrženost ograničena ili toliko snažna da onemogućuje razvoj djetetovih kompetencija, javljaju se poteškoće. To se događa i kod djece koja dobivaju potkrepljujuću stimulaciju, ali npr. samo od majke, što stvara dispozicije za razvoj ovisne ličnosti. Takvoj djeci nedostaje varijabilnost podražaja, zbog čega svoju privrženost fiksiraju na jedan objekt i isključuju druge. Neki činitelji, kao što su bolest ili fizičke komplikacije, mogu potaknuti majku da još više brine i udovoljava svom djetetu, što potiče razvoj privrženosti prema samo jednoj osobi. Može pridonijeti i ukoliko je majka anksiozna i pretjerano zabrinuta te sklona preuveličavanju stvarnih potreba djeteta, pa mu posvećuje previše pažnje, njege, maženja, itd. Također, mnoga djeca koja u ranom djetinjstvu nisu bila privržena isključivo majci, mogu razviti ovisni obrazac. Neka djeca svojim temperamentom potiču pretjerano zaštitnička ponašanja kod drugih. Ponekad i sami roditelji

obeshrabuju neovisnost svoje djece jer se boje da će ih izgubiti, pa ograničavaju djetetove aktivnosti izvan doma i odvlače mu pažnju zabavnim aktivnostima kako ne bi razvilo autonomiju. Takvi roditelji obavljaju sve umjesto svoje djece i nagrađuju ih sve dok su poslušna, kako bi spriječili razvoj djetetovih vještina. S druge strane, zbog lakoće kojom dolaze do nagrada, ova djeca i sama koče razvoj neovisnosti i kompetencija koje bi im omogućile da aktivno upravljaju okolinom. Nadalje, poteškoće koje vode k ovisnom obrascu ličnosti mogu se javiti i u adolescenciji, kada osjećaji neadekvatnosti i neatraktivnosti izazivaju poniženje i sumnje u sebe. Ti se mladi ljudi okreću domu kao izvoru ljubavi i podrške, no takve nagrade mogu im dugoročno naštetiti jer će se jednom ipak morati naučiti brinuti sami za sebe, a prezaštitnički roditelji su znak da nisu sposobni za samostalan život. Slika o sebi kod ove djece odražava mišljenje njihovih roditelja – oni se smatraju nesposobnima, nemoćnima, inferiornima. U susretu s rizicima vanjskog svijeta, njihova inferiornost je potvrđena jer uviđaju da su objektivno manje kompetentni od vršnjaka, što još više potiče ovisne obrasce (Millon i sur., 2004).

Ovisne ličnosti imaju snažnu potrebu za socijalnim odobravanjem, nastoje udovoljiti onima kojima su privržene i sklone su poricanju vlastitih osjećaja i misli koje bi mogle povrijediti partnera. Nisu sklone pokazivanju svog pravog identiteta, jer bi tako drugima omogućili da ih dožive nepoželjnima. Nastoje potaknuti druge da se aktivno zauzmu za njih kako bi im organizirali život i upravljali njime. Iako se često čini kao da su niskog samopouzdanja i sramežljive, ovisne ličnosti ponekad samo igraju tu nevinu ulogu kako bi se drugi brinuli o njima, submisivne su i traže dominaciju drugih. Smatraju da drugi ljudi jesu dostojni povjerenja, ali se namjerno povlače kako bi pronašle nekoga tko će o njima brinuti, zaštititi ih od osuđivanja i osigurati im zaštitu. Često se javlja strah da će biti napuštene, no na njega ne reagiraju aktivno, nego pasivno čekaju ishod (Millon i sur., 2004).

Ovisna se ličnost najčešće javlja u komorbiditetu s anksioznim poremećajima, uključujući fobije, panični i generalizirani anksiozni poremećaj. Česta je i depresija, disocijativni poremećaj, bulimija, anoreksija i fizički simptomi koji im omogućuju ulogu bolesnika i suosjećanje drugih (Millon i sur., 2004).

Zaključno, ovisni prototip ličnosti ima pasivno – ovisni stil, nedostaje im inicijative i autonomije, što je često posljedica pretjerano zaštitničkih roditelja. Naučili su da im njihova pasivna uloga omogućuje komfor i prihvaćaju bilo kakvu podršku i ljubaznost, te se podčinjavaju drugima kako bi zadržale njihovu privrženost (Davis, 1999).

Tablica 4

Osam domena ovisne ličnosti.

FUNKCIONALNE DOMENE		STRUKTURALNE DOMENE	
IZRAŽENO PONAŠANJE	Nekompetentnost, povlačenje od odgovornosti	SLIKA O SEBI	Neprikladnost, nesposobnost, ovisnost
INTERPERSONALNO PONAŠANJE	Submisivno, zahtijevaju njegujuću figuru	REPREZENTACIJE OBJEKATA	Nezrele
KOGNITIVNI STIL	Naivan, lakovjeran	MORFOLOŠKA ORGANIZACIJA	Nedovršena, deficitni morfoloških struktura
REGULATORNI MEHANIZMI	Introjeksija, internaliziranje osobina njegujuće figure	RASPOLOŽENJE - TEMPERAMENT	Toplo, nježno, nekompetitivno

Bilješka. Prilagođeno iz Millon i sur. (2004). *Personality disorders in modern life* (2nd edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

3.4.4. Opsesivno – kompulzivna ličnost

Opsesivno - kompulzivna ličnost je perfekcionista koji je zaokupljen pravilima, detaljima, rasporedima, itd. Nije usmjerena na zadovoljstvo, nego na rad i vrlo joj je teško rasporediti vrijeme i donijeti odluke. Usmjerava toliko pažnje na detalje, da nikad ne uspije obaviti glavni zadatak. Vrlo je kruta u pogledu moralnih pitanja, a interpersonalni odnosi su joj slabi jer je tvrdoglava i sve se mora raditi na njen način. Kako navode Davison i Neale (1999), opsesivno – kompulzivni poremećaj ličnosti je posve različit od opsesivno – kompulzivnog poremećaja jer ne uključuje kompulzije i opsesije.

Kod opsesivno – kompulzivne ličnosti javlja se konflikt između pokoravanja i prkosa, koji dovodi do pretjeranog podlijevanja pravilima. Ove su osobine donekle podržavane u zapadnom društvu, u kojem se vrednuje naporan rad i visoka učinkovitost. Ipak, opsesivno – kompulzivna ličnost postaje perfekcionista opsjednut pravilima, toliko preplavljen detaljima da je nesposobna donijeti odluke. Unutar normalnog raspona nalazi se savjesna varijacija opsesivno – kompulzivne ličnosti, koja naporno radi i ima stroge moralne principe i pravila.

Postoji nekoliko oblika opsesivno - kompulzivne ličnosti u patološkom rasponu. Savjesne opsesivno – kompulzivne ličnosti izrazito su sklone konformiranju, puritanske su sklone iskazivanju agresije, birokratske su sklone sadizmu, a škrte su preokupirane gomilanjem stvari (Millon i sur., 2004).

Prema evolucijskoj teoriji, opsesivno – kompulzivna ličnost pripada u sukobljene interpersonalne stilove. Ove osobe doživljavaju unutarnji raskol između pokoravanja i prkosa, te su vrlo ambivalentne kad je riječ o odnosima i privrženosti. Opsesivno – kompulzivna ličnost je pasivna i razvija strategiju suzdržavanja. Tijekom ranog razvoja često su suočene s pretjerano kontrolirajućim i perfekcionističkim roditeljima, što dovodi do inkorporacije karakteristika koje zahtijevaju suzdržavanje i samokontrolu. Iznutra se bore s osjećajima konformizma i pobune, ali pomoću reaktivne formacije preoblikuju taj bijes u pokoravanje. Njihovi pretjerano kontrolirajući roditelji su na djetetovu otpornost prema roditeljskim primjedbama, razvijenu kroz svladavanje vještina i kompetencija, reagirali oštrom disciplinom, povlačenjem svoje ljubavi prema djetetu, kritiziranjem i fizičkim odvajanjem od djeteta. Sve to kod djece dovodi do povlačenja ili buntovništva (Millon i sur., 2004). Ipak, ukoliko dijete shvati da postoji područje funkcioniranja u kojem može izbjeći roditeljske osude, ono ograničava svoju aktivnost na to područje i to postaje aktivnost opsesivno – kompulzivne osobe, koja se zadržava unutar zadanih granica i ne riskira izvan njih kako ne bi bila izloženo osudi. Kako je autonomija ove djece uvelike smanjena, ona ne razvijaju osjećaj kompetencije kao druga djeca. Sve to vodi k sumnjama u vlastitu adekvatnost izvan postavljenih granica, strahu od odstupanja, povlačenju u novim situacijama te ograničenoj spontanosti i znatiželji. Strah od roditeljskog bijesa i nisko samopouzdanje potiču djecu da potiskuju impulse za autonomijom i odustanu od istraživanja nepoznanica. Postoje i razlike u roditeljskim stilovima. Naime, pretjerano kontrolirajući roditelji jesu brižni, ali su i skloni kažnjavanju i ponekad nalikuju tehnikama roditeljske hostilnosti. Glavna je razlika što hostilni roditelji kažnjavaju neovisno o tome kakvo je djetetovo ponašanje i vode k razvoju sadističke i antisocijalne ličnosti, dok pretjerano kontrolirajući roditelji kažnjavaju samo loše ponašanje. Dakle, roditelji budućih opsesivno – kompulzivnih ličnosti od svoje djece očekuju da se ponašaju u skladu s očekivanjima i okrivljuju ih samo ukoliko ne ostvare zadane standarde, tj. kažnjavanje je selektivno i javlja se pod jasno definiranim uvjetima (Millon i sur., 2004).

U razvoju opsesivno – kompulzivne ličnosti često se javlja i snažan osjećaj odgovornosti prema drugima i osjećaj krivnje ukoliko odgovornosti nisu ispunjene. Stoga, ove osobe uče inhibirati gratifikaciju impulsa i okolina ih upozorava na strašne posljedice koje mogu uslijediti. Naučen osjećaj krivnje dovodi do preusmjeravanja djetetovog bijesa s originalnog objekta prema sebi, gdje služi za ograničavanje buntovnih osjećaja. Također, kod djeteta se razvija i krivnja zbog posjedovanja loših osobina, a ovakvi osjećaji ograničavaju devijantno ponašanje. Sva ova rana iskustva kod odrasle osobe s opsesivno – kompulzivnom ličnosti odražavaju se kao

poštovanje autoriteta, ali i njegovo obožavanje te internaliziranje svih aspekata odgovornosti. Sklad i odgovornost utječu na sve aspekte života ovih osoba, a pogotovo na posao, gdje ih podređeni doživljavaju kao sadističke nadglednike, a nadređeni kao modele savjesnosti. Ove osobe stalno žive u strahu da će nešto dovesti do gubitka samokontrole ili izljeva bijesa (Millon i sur., 2004).

Općenito, opsesivno – kompulzivne osobe kao temelj vlastitog identiteta vide posao, postignuće i zrelost, a iako ponekad jesu neodlučne, to nije zbog nedostatka kompetencija kao kod ovisne ličnosti. Vrlo su odane prema socijalnim konvencijama i institucionalnim pravilima. Pokazuju nedostatak raznolikosti u emocionalnom životu, tj. emocionalno su suzdržane jer njihova slika o sebi uključuje ozbiljnost i nastojanje da se blokiraju ili preoblikuju afekti. Često duboko u sebi osjećaju bijes, koji preoblikuju u pretjerano konformiranje pomoću reaktivne formacije ili premještaju bijes s autoriteta na podređene (Millon i sur., 2004).

Opsesivno – kompulzivna ličnost često se javlja u komorbiditetu s opsesivno – kompulzivnim poremećajem, no ta je povezanost još uvijek nedovoljno istražena. Često se javljaju i drugi anksiozni poremećaji, uključujući generalizirani anksiozni poremećaj i socijalnu fobiju, ali anksioznost može biti i korisna jer osobi daje energiju koja potiče njenu marljivost i savjesnost (Millon i sur., 2004). Učestali su i somatoformni poremećaji, uključujući hipohondriju i poremećaj sheme vlastitog tijela, kod kojeg je osoba preokupirana umišljenom ili beznačajnom tjelesnom manom (Davison i Neale, 1999). Ovi tjelesni simptomi često im koriste kao sredstvo racionaliziranja neuspjeha ili za očuvanje samopoštovanja jer se uzroci neuspjeha pripisuju uzrocima koji nisu pod kontrolom osobe. Ukoliko je opsesivno – kompulzivna ličnost uspješna unatoč svojoj bolesti, tada je svrha tjelesnih simptoma sekundarna, a to je pohvala, poštovanje i nagrada jer ustraju unatoč teškoćama (Millon i sur., 2004). Česta je i pojava disocijativnih poremećaja, tj. prekida u inače integriranim funkcijama percepcije okoline, svijesti ili identiteta. Postoje indikacije da su opsesivno – kompulzivne ličnosti sklone depersonalizaciji, osjećaju otuđenosti od sebe, ponekad s osjećajem odvojenosti od svog tijela, te gubitkom osjećaja realnosti (Davison i Neale, 1999). Učestala je i pojava depresije jer su deprimirani od pozitivnih emocija zato što poriču emocije i fokusiraju se na rad.

Zaključno, opsesivno – kompulzivni prototip ličnosti iskazuje pasivno – ambivalentni stil, karakterizira ga konflikt između straha od izražavanja hostilnosti prema drugima i socijalnog neodobravanja. Iskazuju ambivalenciju između sebe i drugih, a rješavaju ju pretjeranim konformiranjem i potiskivanjem želje za osvetom. Duboko u sebi kriju bijes i intenzivne osjećaje koji mogu slomiti njihovu samokontrolu (Davis, 1999).

Tablica 5

Osam domena opsesivno – kompulzivne ličnosti.

FUNKCIONALNE DOMENE		STRUKTURALNE DOMENE	
IZRAŽENO PONAŠANJE	Disciplinirano, strukturirano, perfekcionizam	SLIKA O SEBI	Savjesnost, predanost poslu, disciplina, strah od pogreške
INTERPERSONALNO PONAŠANJE	Pristojno, pretjerana savjesnost, formalnost	REPREZENTACIJE OBJEKATA	Skrivene, reguliraju sjećanja, skrivaju konflikte
KOGNITIVNI STIL	Rigidan, tvrdoglav, neodlučan, pokoravanje pravilima	MORFOLOŠKA ORGANIZACIJA	Strukture rigidno organizirane u čvrst sustav
REGULATORNI MEHANIZMI	Reaktivna formacija, pretvaranje neprihvatljivih impulsa u suprotne oblike	RASPOLOŽENJE - TEMPERAMENT	Napeto, tužno, stroga kontrola pozitivnih emocija

Bilješka. Prilagođeno iz Millon i sur. (2004). *Personality disorders in modern life* (2nd edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

4. LITERATURA:

- Begić, D. (2011). *Psihopatologija*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Buss, D. M. (1991). Evolutionary personality psychology. *Annual review of psychology*, 42, 459-491.
- Buss, D. M. (1997). Evolutionary foundations of personality. U: R. Hogan, J. Johnson, S. Briggs (Ur.), *Handbook of personality psychology* (str. 317 – 344). San Diego: Academic Press.
- Choca, J. P. (1999). Evolution of Millon's personality prototypes. *Journal of personality assessment*, 72 (3), 353-364.
- Davis, R. D. (1999). Millon: Essentials of his science, theory, classification, assessment, and therapy. *Journal of personality assessment*, 72 (3), 330-352.
- Davison, G. C. i Neale, J. M. (1999). *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Dorr, D. (1999). Approaching psychotherapy of the personality disorders from the Millon perspective. *Journal of personality assessment*, 72 (3), 407 -425.
- Fulgosi, A. (1997). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kardum, I. (2004). Evolucijski pristup u psihologiji ličnosti. U: J. Hrgović i D. Polšek (Ur.), *Evolucija društvenosti* (str. 129 – 145). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Krizmanić, M. (2005). Deluzije. U: B. Petz (Ur.), *Psihologijski rječnik* (str. 75). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2008). *Psihologija ličnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Millon, T. i Grossman, S.D. (2010). Millonov evolucijski model ujedinjenja u proučavanju normalne i abnormalne ličnosti. U: S. Strack (Ur.), *Razlikovanje normalne od abnormalne ličnosti* (str. 1 – 63). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Millon, T., Grossman, S.D., Millon, C., Meagher, S. i Ramnath, R. (2004). *Personality disorders in modern life* (2nd edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Petz, B. i Kolesarić, V. (2005). Evolucijska psihologija. U: B. Petz (Ur.), *Psihologijski rječnik* (str. 114). Jastrebarsko: Naklada Slap.

Strack, S. (1999). Millon's normal personality styles and dimensions. *Journal of personality assessment*, 72 (3), 426–436.

Widiger, T. A. (1999). Millon's dimensional polarities. *Journal of personality assessment*, 72 (3), 365-389.